स जानता । उत्तरौष्ठञ्च यो लिह्यादुद्गारांश्च करोति यः । प्रेतैर्वा भाषते सार्द्धं प्रेतरूपं तमादिशेत् । खेभ्यः सरोमकूपेभ्यो यस्य रक्तं प्रवर्त्तते । पुरुषस्या विषार्त्तस्य सद्यो जह्यात्स जीवितम् । वाताष्ठीला तु हृदये यस्योर्द्ध्वमनुयायिनी । रुजान्नविद्वेषकरी स परासुरसंशयम् । अनन्योपद्रवकृतः शोफः पादसमुत्थितः । पुरुषं हन्ति नारीन्तु मुखजो गुह्यजो द्वयम् । अतिसारो ज्वरो हिक्का छर्दिः शूनाण्डमेढ्रता । श्वासिनः कासिनो वापि यस्य तं परिवर्जयेत् । स्वेदो दाहश्च बलवान् हिक्का श्वासश्च मानवम् । बलवन्तमपि प्राणैर्व्वियुञ्जन्ति न संशयः । श्यावा जिह्वा भवेद्यस्य सव्यं चाक्षि निमज्जति । मुखञ्च जायते पूति यस्य तं परिवर्जयेत् । वक्त्रमापूर्य्यतेऽश्रूणां स्विद्यतश्चरणावुभौ । चक्षुश्चाकुलतां याति यमराष्ट्रं गमिष्यतः । अतिमात्रं लघूनि स्युर्गात्राणि गुरुकाणि च । यस्याकस्मात्स विज्ञेयो गन्ता वैवस्वतालयम् । पङ्क्यमत्स्यवसातैलघृतगन्धांश्च ये नराः । मृष्टगन्धांश्च ये वान्ति गन्तारस्ते यमालयम् । यूका ललाटमायान्ति बलिं नाश्नन्ति वायसाः । येषां वापि रतिर्नास्ति यातारस्ते यमालयम् । ज्वरातिसारशोफाः स्युर्यस्यान्योन्यावसादिनः । प्रक्षीणबलमांसस्य नासौ शक्यश्चिकित्सितुम् । क्षीणस्य यस्य क्षुत्तृष्णे हृद्यैर्मिष्टैर्हितैस्तथा । न शाम्यतोऽन्नपानैश्च तस्य मृत्युरुपस्थितः । प्रवाहिका शिरःशूलं कोष्ठशूलञ्च दारुणम् । पिपासा बलहानिश्च तस्य मृत्युरुपस्थितः । विषमेणोपचारेण कर्म्मभिश्च पुराकृतैः । अनित्यत्वाच्च जन्तूनां जीवितं निधनं व्रजेत् । प्रेतभूतपिशाचाश्च रक्षांसि विविधानि च । मरणाभिमुखं नित्यमुपसर्पन्ति मानवम् । तानि भेषजवीर्य्याणि प्रतिघ्नन्ति जिघांसया । तस्मान्मोघाः क्रियाः सर्व्वा भवन्त्येव गतायुषः" ।

छाल पु॰न॰ छा॰ वा॰ अलच् अर्द्धर्चा॰ । वल्कल ।

छालिक्य पु॰ छलिके रूपकभेदे भवः ष्यञ् । गानभेदे । तच्च गानं देवलोके स्थितं वासुदेवेन तत आनीय नरलोके प्रचारितं यथाह हरिवं॰ १४८ अ॰ ।

"छालिक्यगानं बहु संविधानं यद्देवगान्धर्वमुदाहरन्ति । जग्राह वीणामथ नारदस्तु षड्ग्रामरागादिसमाधियुक्ताम् । हल्लोषकन्तु स्वयमेव कृष्णः सुवंशघोषं नरपप्रियार्थम् । मृदङ्गवाद्यानपरांश्च वाद्यान् वराप्सरास्ता जगृहुः प्रतीताः । आसारितान्ते च ततः प्रतीता रम्भोत्थिता स्वाभिनयाय तज्ज्ञा । तयाभिनीते वरगात्रयष्ट्या तुतोष रामश्च जनार्द्दनश्च । अथोर्वशी चारु विशालनेत्रा हेमा च राजन्नथ मिश्रकेशी । तिलोत्तमा चाप्यथ मेनका च एतास्तथाऽन्याश्च हरिप्रियार्थम् । जगुस्तथैवाभिनयञ्च चक्रुरिष्टैश्च कामैर्म्मनसोऽनुकूलैः । ता वासुदेवेऽप्यनुरक्तचित्तः संनृत्यगीताभिनयैरुदारैः । नरेन्द्रसूनो ! परितोषितेन ताम्बूलयोगेन वराप्सरोभिः । तदागताभिर्न्नरराहृतास्तु कृष्णेप्सया मानमयास्तथैव । फलानि गन्धोत्तमवन्ति वीराश्छालिक्यगान्धर्वमथाहृतञ्च । कृष्णेच्छया च त्रिदिवान्नृदेव ! अनुग्रहार्थं भुवि मानुषाणाम् । स्थितञ्च रम्यं हरितेजसैव प्रयोजयामास स रौक्मिणेयः । छालिक्यगान्धर्वमुदारकीर्त्तिस्तेनैव ताम्बूलमथ प्रयुक्तम् । प्रयोजितं पञ्चभिरिन्द्रतुल्यैश्छालिक्यमिष्टं सततं नराणाम् । शुभावहं वृद्धिकरं प्रशस्तं मङ्गल्यमेवाथ तथा यशस्यम् । पुण्यञ्च पुष्ट्यभ्युदयावहञ्च नारायणस्येष्टमुदारकीर्त्तिः । जयावहं धर्मधुरावहञ्च दुःस्वप्ननाशं परिकीर्त्त्यमानम् । करोति पापञ्च तथा विहन्ति शृण्वन् सुरावासगतो नरेन्द्रः । छालिक्यगन्धर्वमुदारकीर्त्तिर्मेने किलैकं दिवसं सहस्रम् । चतुर्युगानां नृपरेवतोऽथ ततः प्रवृत्ता सुकुमारजातिः । गान्धर्वजातिश्च तथा पराणि दीपाद्यथा दीपशतानि राजन् ! । विवेद कृष्णश्च सनारदश्च प्रद्युम्नमुख्यैर्नृपभैममुख्यैः । विज्ञातमेतद्धि परं यथावदद्देशमात्राणि जनैस्तु लोके । जानन्ति छालिक्यगुणोदयानां तोयं नदीनामथ वा समुद्रे । ज्ञातुं हि शक्यं हिमवान् गिरिर्व्वा पलाग्रतो वा गुणतोऽथ वापि । शक्यं न छालिक्यमृते तपोभिस्ताने विधानान्यथ मूर्छनासु । षड्ग्रामरागेषु च तत्र कार्य्यं तस्यैकदेशावयवेन राजन् ! । लेशाभिधानं सुकुमारजातिं निष्ठा सुदुःखेन नराः प्रयान्ति । छालिक्यगान्धर्वगुणोदयेषु ये देवगन्धर्वमहर्षिसङ्घाः । निष्ठां प्रयान्तीत्यवगच्छ बुद्ध्या छालिक्यमेवं मधुसूदनेन । भैमोत्तमानां नरदेव ! दत्तं लोकस्य चानुग्रहकाम्ययैव" ।

छि स्त्री छो—वा॰ कि । गहायाम् एकाक्षरकोषः ।

छिक्कनी स्त्री छिक् इत्यव्यक्तं नासिकाशब्दं कनति शब्दायते कन—अच् गौरा॰ ङीष् । (नाक्छिकनी) वृक्षम् "चिक्कनी कटुका रुच्या वीक्ष्णोष्णा पक्षिपित्तकृत् । वात